

УДК 630.90

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ЛІСОВОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ***О.І. Дребот**доктор економічних наук, доцент
провідний науковий співробітник
лабораторії екологічного менеджменту**С.О. Задача**здобувач**Інститут агроекології і природокористування НААН*

Запропоновано методологічний підхід до інституціонального забезпечення збалансованого розвитку лісового сектора економіки, що базується на основі теорії суспільного вибору через дослідження інституціоналізації господарювання — як процесу (організація виробництва й споживання благ) і як результату (якісні параметри життєдіяльності та охорони навколишнього середовища).

Ключові слова: лісовий сектор економіки, розвиток, збалансований, інституціональне забезпечення, методологія.

.....

З кожним роком все більше зростає попит багатьох галузей економіки на товари й послуги лісової сфери. На основі відтворення й використання лісових ресурсів формується широке багатогалузеве коло учасників лісових відносин, пов'язаних лісовим сектором економіки. До його складу входять лісогосподарські підприємства та підприємства лісопереробної промисловості. Структура лісового сектора економіки, реформування та реорганізація його галузей на еколого-економічних засадах сьогодні стали одними з найактуальніших проблем. Суттєвим фактором вирішення еколого-економічних проблем та забезпечення збалансованого розвитку лісового сектора економіки може бути інституціональна впорядкованість економічних відносин в даній сфері.

Недосконалість у нашій країні інституту відповідальності та відсутність належного зваженого системного підходу в інституціональних перетвореннях стали причиною нехтування природокористувачами екологічного імперативу. Брак консолідованого громадянського суспільства зумовлює часті порушення інституту власності на природні ресурси. Саме тому, через покращення інституціональної складової взаємовідносин суспільства і природи слід нині розв'язувати питання забезпечення збалансованого розвитку лісового сектора економіки.

Дослідженням проблем інституціонального забезпечення природокористування, і в тому числі лісокористування, нині займається ряд відомих вітчизняних вчених, зокрема: І. Антоненко, І. Бистряков, А. Бобко, В. Голян, Я. Дяченко, Н. Зіновчук, Я. Коваль, В. Кравців, Є. Мішенін, В. Пила, І. Синякевич, Ю. Стадницький, Ю. Туниця, О. Фурдичко, С. Харічков, М. Хвесик, М. Шершун та ін. Проте, враховуючи наукову цінність досліджень, проведених вітчизняними та зарубіжними вченими недостатньо вивченими залишаються проблеми вибору найбільш ефективних у плані ринкового підходу інститутів, які б забезпечили розвиток лісового сектора економіки України на засадах оптимального поєднання екологічної та економічної складових.

Метою дослідження є обґрунтування методологічних основ інституціонального забезпечення екологічно збалансованого розвитку лісового сектора економіки.

Складність, багатогранність і міждисциплінарний статус будь-якої наукової проблеми призводить до необхідності її вивчення у системі координат, що здійснюється у певній послідовності з використанням певного набору методів, які залежать від теми та мети даного дослідження, і визначають його методологію. Тому, перш ніж визначитися з методологією інституціонального

забезпечення лісового сектора економіки в контексті збалансованого розвитку, потрібно розглянути основні аспекти формування методології наукових пошуків.

У науковому світі під терміном «методологія» одні розуміють «...вчення про правила мислення у процесі створення теорії науки», інші «...вчення про науковий метод пізнання» [1, с. 154]. Проте важливішим є не визначення поняття «методологія», а трактування його сутності.

Взагалі, питання методології досить складне, оскільки тлумачиться воно по-різному. Багато зарубіжних наукових шкіл не вбачають різниці між методологією та методами дослідження. У більшості праць вітчизняних науковців методологія розглядається як учення про науковий метод пізнання, який здійснюється з дотриманням певної послідовності дослідження, починаючи з постановки цілі й завершуючи оцінкою ефективності результатів даного дослідження. Саме такий підхід ми поклали в основу розробки методології дослідження питань інституціонального забезпечення лісового сектора економіки в контексті збалансованого розвитку.

М.М. Свердан й М.Р. Свердан зазначили, що методологія наукових досліджень — це певний план дій направлений на «...визначення проблеми, побудову предмета дослідження і наукової теорії, перевірку істинності результатів» [1, с. 59].

У наукових колах в країнах пострадянського простору визначається два рівня методології досліджень: загальний і спеціальний. Так як, методологія є синтезованим поняттям, сам процес пізнання має сенс при виконанні двох обов'язкових умов: якщо є що пізнавати, й, якщо є кому пізнавати, тобто — якщо є об'єкт та суб'єкт дослідження. При цьому зауважимо, що об'єкт пізнання — це об'єктивно існуюча субстанція, процес чи явище, яке породжує проблему та може бути необмеженою за своїми кількісними і якісними характеристиками, тому в його межах визначається предмет пізнання, який має певні визначені дослідником параметри. Суб'єкт в процесі наукового дослідження, також, може розглядатися двояко: по-перше, це сам дослідник і з точки зору методології, він не представляє для нас інтересу; по-друге, це той чи ті, хто впливає на стан та розвиток об'єкту пізнання (людина чи

група людей, які мають певні важелі впливу на досліджуване явище) [2, с. 67].

Будь-яка діяльність здійснюється завдяки множині взаємопов'язаних дій, внаслідок яких досягається конкретна мета діяльності. Тому після визначення конкретного об'єкта, предмета та суб'єкта дослідження конкретизуються мета та завдання дослідження, визначається перелік методів та механізмів, що дозволять досягти поставленої мети. Загальні методологічні підходи до проведення наукових досліджень викладені у багатьох наукових працях. Вважаємо, що узагальнити теоретичні підходи до висвітлення сутності терміну «методологія» можна, через його структуру за наступними основними елементами: мета, об'єкт, предмет, суб'єкт, завдання, механізми, методи та результати, які знаходить своє вираження через інші сталі складові наукового пізнання: наукові концепції, стратегії, закони та програми. Спираючись на вищевикладене, конкретизуємо процес інституціонального забезпечення лісового сектора економіки в контексті збалансованого розвитку (рис. 1).

Визначимося з основними складовими методології інституціонального забезпечення лісового сектора економіки. Перш за все, зазначимо, що метою інституціонального забезпечення лісового сектора економіки є забезпечення збалансованого розвитку лісового сектора економіки.

Суб'єктами інституціонального забезпечення лісового сектора економіки є всі інститути лісової галузі, зокрема лісові господарства, лісопромислові підприємства, органи державної влади та інші учасники даного процесу. Об'єктом нашого дослідження є процес забезпечення збалансованого розвитку лісового сектора економіки в результаті інституційних змін. Оскільки, основна наша увага приділена впливу суб'єктів на сталий розвиток лісового сектора економіки, що виникають під час здійснення інституційних перетворень, то саме даний процес і є предметом нашого дослідження [3].

Вітчизняному лісовому сектору економіки властива відсутність дієвого інструментарію формування і подальшої взаємодії політик суб'єктів, обумовлене недостатньою ефективністю системи мотивації екологізації виробництва благ, що в ряді випадків негативно впливає на навколишнє середовище.

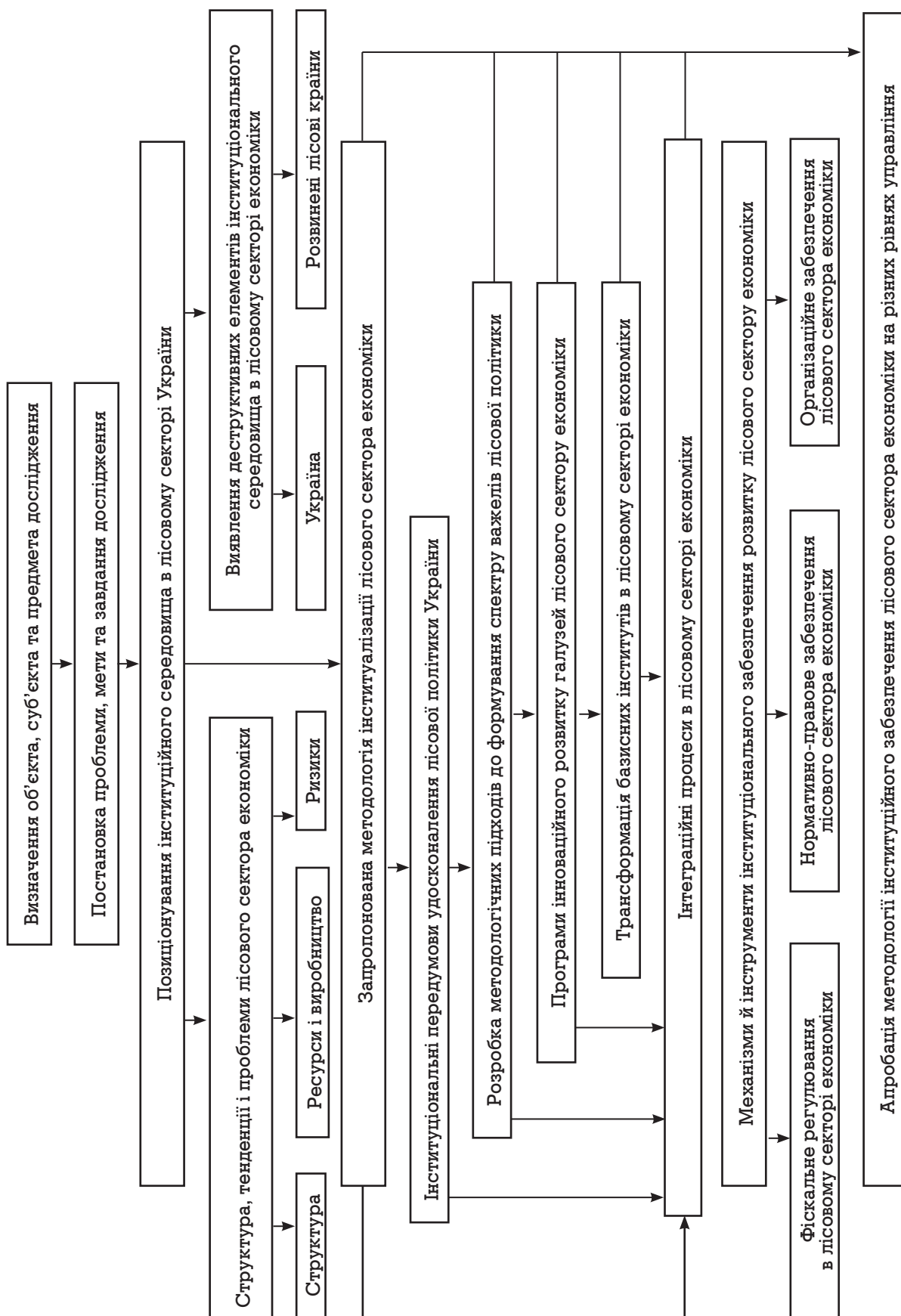

Рис. 1. Логічна схема дослідження інституційного забезпечення лісового сектора економіки в контексті збалансованого розвитку

Зміна практики господарювання передбачає реалізацію заходів щодо інституціоналізації його деяких відокремлених процесів, враховуючи необхідність гармонізації програм діяльності суб'єктів при забезпеченні контролю; створення системи інформування та врахування громадської думки; проведення регулярних рейтингів серед компаній, регіонів щодо виконання стандартів господарювання; оперативне коригування нормативно-законодавчої бази відповідно до змін, що відбуваються; коригування освіти і виховання населення; розробку критеріїв оцінки ефективності інституціоналізації за спрямованістю, змістом, адаптованістю до умов господарювання.

Вирішення питань формування системи інституціонального забезпечення лісового сектора економіки в контексті збалансованого розвитку може бути знайдено на основі теорії суспільного вибору (з позиції підтримки умов відтворення соціуму і вибору суспільством пріоритетів збалансованого розвитку), використовуючи деякі постулати теорії приватного вибору (вираз і реалізація екологічного інтересу суб'єктами, відображення екологічної компоненти в змісті і ієрархії політик господарюючих суб'єктів) та економіки глобальних проблем (вирішення еколого-економічного протиріччя, що досягається коригуванням інституційної структури національного та регіонального рівнів) [4, с. 58].

Так, організація громадських відносин виробництва та споживання благ як умова фізичного відтворення соціуму підпорядкована досягненню актуалізованих цілей в конкретний історичний відрізок часу і еволюціонує у міру позиціонування та репозиціонування додаткових потреб у загальній ієрархії. Формування екологічної потреби, супроводжуване зростанням антропогенного тиску на довкілля зумовило нагальність коригування підходів до організації виробництва та споживання благ в напрямку одночасного задоволення первинних (матеріальних) і вторинних (підтримання якості навколишнього середовища) потреб [5, с. 211].

Тим самим формується унікальна можливість дослідження специфіки процесу інституціоналізації господарювання і вибору методів інституціонального впливу на сталий розвиток лісового сектора економіки та господарську систему в цілому. При цьому

необхідно врахувати, що диференціація цілей функціонування господарської системи зумовлена специфікою умов реалізації функцій інститутів (обмежувальної, координаційної, розподільної, організаційної, комунікативно-інформаційної, культурно-виховної, контрольної), яка визначається такими факторами як:

- *розвиненість інституційної структури* (залежно від стадії розвитку протиріч господарювання (зокрема, еколого-економічних) передбачається використання різних методів регулювання параметрів господарської системи — від адміністративних, спрямованих на констатацію факту, до економічних (ринкових), орієнтованих на вироблення стереотипів поведінки);

- *національний менталітет* (фактор проявляється в специфіці моральних і культурних цінностей);

- *рівень розвитку продуктивних сил* (відображає наявність відповідних технічних засобів і способів вирішення проблеми, здатність виробництва оперативно адаптуватися до введених специфічних обмежень);

- *наявність досвіду вирішення подібних проблем;*

- *позиціонування господарства у світовому співтоваристві і тиск глобальних процесів на національну економіку* (лідерство національної економіки у вирішенні глобальних проблем формує конкурентну перевагу на міжнародному ринку);

- *швидкість адаптації економіки до змін* (фактор відображає гнучкість інституційної (зокрема господарської) структури, створення системи швидкої передачі інформації).

Аналіз виділених факторів дозволяє виявити наступні процеси інституціоналізації, що забезпечують досягнення актуалізованих цілей господарювання — це формування нової або ж коригування існуючої інституційної структури (формальний аспект) і створення умов рутинної поведінки (внутрішня мотивація). Перша складова окреслює межі регулювання, визначаючи в їх рамках вибору стратегічних альтернатив, запозичуючи передовий досвід і відмовляючись від застарілих норм та процедур, реформує еволюційно або ж революційно інституційну структуру. Другий компонент не виключає першого, більш того почасти він і формується на його основі, будучи більш

дієвим стимулом дотримання специфічних обмежень.

Формується двоїстий підхід до дослідження інституціоналізації господарювання — як процесу (в частині організації виробництва й споживання благ з подальшим їх відновленням) і як результату, що відбивається в якісних параметрах трудових ресурсів суспільства (рис. 2).

Дієвість заходів, що обумовлюють ефективність господарювання та процесу інституціоналізації як засобу її досягнення, передбачає дотримання таких вимог, як:

- безперервність і динамічність розвитку інструментів інституціоналізації — проявляється в наявності інститутів, констатуючих на початкових етапах факт протиріч господарювання та сприяючих становленню рутини господарювання (критерій ефективності). Останнє досягається переважно за рахунок реалізації заходів профілактичного характеру та орієнтації на випереджаючу стратегію. Формування процесів відбувається під впливом сукупності ендегенних і екзогенних факторів, що мають суб'єктивну та об'єктивну природу. Наприклад, на рівні національної економіки ендегенними факторами можуть виступати: рівень розвитку продуктивних сил, система культурно-моральних цінностей, існуюча інституційна структура суспільства; екзогенними — рішення, прийняті міжнародним співтовариством; наявність і специфічні особливості міжнародних громадських благ;

- наявність власної структури взаємозв'язків, вбудовуваної в систему більш високого рівня, що обумовлює наявність складної ієрархії взаємодії її складових. Мова йде про повноту охоплення специфічними обмеженнями всіх рівнів господарювання, підпорядкування їх цілей функціонуванню суспільства в цілому (в тому числі і імперативу розвитку георівня), наявності кордонів варіативності редагування обов'язків суб'єкта кожного рівня, виявленні можливостей та інструментів впливу останнього на становлення єдиної інституційної системи. Так, інституційно господарські організації вбудовуються в систему регіональної політики, яка в свою чергу відповідає обмеженням. Міжнародні угоди в екологічній сфері вносять корективи в порядок формування останньої, що знаходить відображення в бізнесі домогосподарств;

- несуперечність параметрів інститутів інституційної структури з метою запобігання виникнення інституціональних пасток, що призводять до втрат. Одним з інструментів реалізації даної умови виступає система моніторингу, яка забезпечує своєчасність передачі отриманої інформації, що дозволяє прийняти оперативні та адекватні заходи відповідно із сформованою ситуацією. В якості похідного показника може виступати відображення в господарських політиках суб'єктів необхідності створення системи моніторингу та інформування громадськості про відповідність показників діяльності

Рис. 2. Структурна схема інституціоналізації господарювання в лісовому секторі економіки

нормативним вимогам, проведеним акціям і т. д. (дана проблема розглядається в працях Дж. Ходжсона);

- можливість розширення цільових орієнтирів реалізації, припускаючи, в тому числі комплексне вирішення проблем (наприклад, в орієнтації суспільства на одночасне задоволення потреб у матеріальних благах і підтримці якості навколишнього середовища, розвитку виробництва матеріальних благ і підтримці соціально-економічного розвитку території). Показником виконання даної умови виступає наявність додаткового компонента господарювання в інституційній структурі, політики господарювання суб'єктів різних рівнів (при цьому звертає на себе увагу не декларативний характер обліку, а ініціативний);

- широкий діапазон використовуваного інструментарію, зумовлений специфічними умовами господарювання, що удосконалюється в міру позиціонування і перепозиціонування потреби у благах. Це знаходить відображення в повноті й розвиненості нормативно-законодавчої бази, наявності заходів, що перешкоджають організації бізнесу, становленні інших морально-етичних цінностей [6].

Таким чином, на прикладі відносин господарювання видно, що його об'єктивна зумовленість передбачає виявлення і подальше вдосконалення інструментарію організації. Господарювання знаходить відображення в становленні політики кожного суб'єкта — учасника господарських взаємодій. Інституціональність суб'єктів, характеризуючись взаємопідпорядкованістю, має особливості у використовуваному інструментарії. При його відсутності інституціональність суб'єктів навряд чи може бути організовано в єдину систему, оскільки кожному рівню господарювання властиві диференціація опрацьованості підходів до відповідності інституційним обмеженням, ціннісним орієнтирам і використовуваному інструментарію. Результативність прийнятих рішень в аспекті формування інституційної структури суспільства зумовлена тривалістю її існування і повнотою охоплення суб'єктів господарювання, що на початкових стадіях інституціоналізації вимагає організації контролю дотримання регламентації економічної поведінки.

Рухливість середовища надає рівнозначний вплив на параметри суспільних від-

носин, змінює параметри інституційних обмежень відповідно до актуалізованих цілей розвитку суспільства, що трактується як рухливість перших. Розвиток лісового сектора економіки здійснюється через форму економічної діяльності, параметри якої багато в чому визначено статусом учасника господарських взаємовідносин (господарюючий суб'єкт чи економічний агент), сукупністю його рольових функцій. Функції власника та інвестора, як ведучі, забезпечують прийняття дієвих заходів відповідно до наявних ресурсів в рамках інституціональних обмежень, які задають релевантну спрямованість розвитку та визначають ефективність господарювання і її здатність еволюціонувати (так, за Д. Норт: «Ефективні інститути виникають у суспільстві, яке має вбудовані стимули до створення і закріплення ефективних прав власності»).

Важливе завдання інституціоналізації — зменшення невизначеності в людських діях, хоча саме стабільні інститути можуть бути найменш ефективними з точки зору зростання трансакційних витрат. Узагальнюючи причини виникнення та існування неефективних інститутів, Д. Норт виділяє такі:

- недосконалість інформаційного забезпечення різних видів діяльності зумовлює те, що люди, приймаючи рішення, орієнтуються на суб'єктивні моделі, реалізація яких може призвести до помилкових політичних рішень;

- недосконалість політичних ринків, на яких у процесі взаємодії різних приватних інтересів відбувається зміна інститутів. Ця недосконалість зумовлює формування сукупності інститутів, одні з яких зменшують витрати, а інші підвищують їх;

- інертність процесів інституціональних змін, що існує внаслідок повільного проведення інституціонального повороту [7, с. 190].

Тому, є сенс говорити про суб'єктно-об'єктну і суб'єктивно-об'єктивну природу ефективності господарської системи. Забезпечення досягнення актуалізованих цілей розвитку суспільства, якими можуть виступати вирішення протиріч господарювання, заснованих на інституціональному впорядкуванні вимог суб'єктів на певний об'єкт, що обумовлює трансформацію параметрів відносин (способу реалізації) і середовища господарювання (контрактної). Реак-

ція суб'єктів на запровадженні обмеження, обумовлені об'єктивною неможливістю функціонування системи в змінених умовах, диференційована — від ігнорування до ініціативного випередження інституційних норм (мова йде про взаємозв'язок ефективного регулювання економіки і знання механізмів «суспільної самоорганізації»).

Це створює передумови розвитку інноваційних процесів, орієнтованих на розробку нетрадиційних (для поточного періоду) підходів до досягнення відповідності інституційним обмеженням (наприклад, формування додаткового екологічного сегмента), що наближають стан економіки до стійкого з точки зору задоволення нагальних потреб — наприклад, екологізація лісгосподарського виробництва і споживання благ.

ВИСНОВКИ

Отже, вирішення питань формування інституціонального середовища може бути знайдено на основі теорії суспільного вибору з позиції підтримки умов життєдіяльності і вибору суспільством пріоритетів збалансованого розвитку. Формується подвійний підхід до дослідження інституціоналізації господарювання — як процесу (організація виробництва й споживання благ) і як результату (якісні параметри життєдіяльності та навколишнього середовища). При цьому диференціація цілей функціонування господарської системи зумовлена специфікою умов реалізації функцій інститутів, яка визначається такими факторами як: розвиненість інституційної структури національний; менталітет; рівень розвитку продуктивних сил; наявність досвіду вирішення подібних проблем; позиціонування господарства у

світовому співтоваристві і тиск глобальних процесів на національну економіку; швидкість адаптації економіки до змін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Свердан М.М.* Основи наукових досліджень: навч. посіб. / М.М. Свердан, М.Р. Свердан. — Чернівці: Рута, 2006. — 352 с.
2. *Шкуратов О.І.* Розвиток інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України: [монографія] / О.І. Шкуратов, Н.В. Кюрчева. — К.: ТОВ «Кондор», 2011. — 338 с.
3. *Дребот О.І.* Інституціоналізація лісового сектора економіки в контексті збалансованого розвитку України: [монографія] / О.І. Дребот. — К.: ТОВ «ДІА», 2012. — 337 с.
4. *Благун І.С.* Оцінка інституційного середовища лісового комплексу / І.С. Благун, Ю.М. Кільчицький // Бізнес-інформ: науково-інформаційний журнал. № 10. — Харків, 2011. — С. 56–58.
5. *Заремба В.М.* Інституціональні перетворення у контексті екологічно збалансованого розвитку аграрного природокористування / В.М. Заремба // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: Зб. наук. пр. — Рівне: НУВГП, 2007. — Вип. XIII; № 2. — С. 206–213.
6. *Дребот О.І.* Сутність інституціонального середовища лісового сектора економіки / О.І. Дребот // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: збірник науково-технічних праць. — Львів: РВВ НЛТУ України. — 2012. — Вип. 22.10. — С. 307–314.
7. *Норт Д.* Институты, институциональное изменение и функционирование экономики / Д. Норт; [пер. с англ. А. Н. Нестеренко]. — М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. — 527 с.

Новини Новини

ЄВРОПА ДОПОМОЖЕ УКРАЇНСЬКИМ ЛІСАМ

Успішно завершена у липні 2012 року лісова програма «Правозастосування та управління у лісовому секторі країн Східного регіону: дії Європейського інструменту сусідства та партнерства» (FLEG) отримала своє продовження. Другий етап програми триватиме до середини 2016 року. Фінансується програма Європейським Союзом, а впроваджується Світовим Банком у партнерстві з WWF і Міжнародним союзом охорони природи. Програма покликана забезпечити підтримку у зміцненні систем управління в лісовому секторі країн-учасниць шляхом підвищення ефективності відповідних міжнародних процесів, вдосконалення лісової політики, законодавства та інституційної бази країн-учасниць і розробки, апробування та оцінки ефективності моделей сталого лісоуправління на місцевому рівні на пілотній основі для їх подальшого тиражування.